

MATIJA DRONJIĆ

USMENE PREDAJE VELEBITSKOG PODGORJA

Matija Dronjić
Marmontova aleja 26
HR 47000 Karlovac
mdronjic@gmail.com

UDK: 398.2(497.5 Velebitsko podgorje)
Izvorni znanstveni članak
Ur.: 2009-07-22

Autor donosi izbor predaja iz rukopisne zbirke proznih usmenoknjiževnih vrsta prikupljenih višegodišnjim terenskim istraživanjem tradicijske kulturne baštine primorskih Bunjevaca na području velebitskog podgorja. Prilog obuhvaća 47 tekstova, uvod u kojem su pružene osnovne informacije o pripovjedačkom folkloru ovog kraja te pregled motiva s odgovarajućim paralelama u usmenoj književnosti i vjerovanjima južnih Slavena, ali i šire.

Ključne riječi: Bunjevci, velebitsko podgorje, usmene predaje

Uvod

Višegodišnje terensko istraživanje velebitskog podgorja da se prikupi građa koja bi obuhvatila raznovrsne teme iz tradicijske kulture primorskih Bunjevaca, izvedeno je u okviru znanstvenih projekata *Identitet i etnogeneza primorskih Bunjevaca* te *Identitet i etnokulturno oblikovanje Bunjevaca* (od 2008. godine nadalje), pod vodstvom dr. sc. Milane Černelić s Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Sustavno prikupljanje građe započeto je 2007. godine, a prva etapa je izvedena u svibnju. Istraživana su planinska sela u zaleđu Svetog Jurja: Markovići, Oltari, Pandore, Razbojište i Matešić Pod, te Ažić Lokva i Donja Klada uz Jadransku magistralu. Tijekom druge etape, provedene u studenome iste godine, fokus se pomaknuo na niz naselja u potezu od Jablanca do Karlobaga: Živi Bunari, Balenska Draga, Jablanac, Guste Zidine i Vidovac Cesarički. S

obzirom na odlične rezultate istraživanja iz 2007. godine, ali i na činjenicu da se pokazala potreba za detaljnijim uvidom u pojedine elemente duhovne kulture primorskih Bunjevaca, u rujnu 2009. godine provedeno je dopunsko istraživanje na području Karlobaga i Vidovca Cesaričkog, gdje je tijekom druge polovice 20. stoljeća doselio velik broj ljudi iz okolnih podvelebitskih sela: Staništa, Pejakuše, Skorupovca i Zelenika.

Terensko istraživanje obuhvatilo je nekoliko tema iz duhovne kulture, među kojima su se posebno istaknuli pojedini prozni oblici usmene književnosti. Bajke, basne i dulje pripovijetke nisu zabilježene, već se današnji pripovjedački repertoar bunjevačkog stanovništva uglavnom svodi na kraće pripovijetke, najčešće šaljiva tona, poneku lokalno obojenu legendu i predaje¹, na koje otpada najveći broj prikupljenih tekstova. Njihova brojnost, tematska raznolikost te bogatstvo izričaja pokazali su se kao opravdani razlozi da se ovaj prilog bazira isključivo na toj vrsti usmene književnosti.

Ovaj rad predstavlja zbirku usmenih predaja koja se temelji na rezultatima terenskog istraživanja izvedenog u okviru navedenih projekata. U želji da se pruži jasan prikaz stanja zatečenog na terenu, u izbor nisu ušle predaje iz starijih rukopisnih zbirki, knjiga, putopisnih feljtona te raznih članaka u časopisima i novinama.² Kriteriji prema kojima su predaje uvrštene u ovaj prilog nastali su u nastojanju obuhvaćanja svih motiva na istraženom području, kao i neke interesantne lokalne inačice tekstova istovjetnih motiva. Ostali tekstovi nalaze se u rukopisnoj zbirci pohranjenoj u arhivu Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

O kazivačima

S obzirom na to da je u današnje vrijeme usmenu književnost gotovo nemoguće pronaći u njezinu izvedenom obliku³ te kako je istraživanje izvedeno na velikom području obilježenom znatnom depopulacijom, potrebno

¹ Više o predaji kao usmenoknjiževnoj vrsti u M. BOŠKOVIĆ-STULLI, 1975, 121-136; 2006, 22-23.

² Primjerice, u arhivu Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu čuva se nekoliko rukopisnih zbirki nastalih polovicom 20. stoljeća. Dragutin Hirc, prirodoslovac i putopisac, donosi nekoliko takvih zabilješki s kraja 19. stoljeća u *Hrvatskom Primorju*, a rođeni Podgorac, novinar i publicist Šime Balen, u svojim putopisnim feljtonima prepričava mnoge priče iz zavičaja. Također, poneku predaju zabilježio je na terenu i objavio senjski povjesničar i arheolog Ante Glavičić te mnogi drugi suradnici *Senjskog zbornika*. Fragmente podgorskog folkloru moguće je pronaći u velikom broju raznovrsnih publikacija, od Gajeve *Danice* do specijaliziranih planinarskih časopisa.

³ S. BOTICA, 1998, 113.

je naglasiti kako nije bilo jednostavno doći do "vještih" pripovjedača. Ipak, nemali broj prikupljenih usmenoknjiževnih tekstova svjedoči o plodonosnom boravku na terenu, čemu su pridonijeli moji sugovornici kojima od srca zahvaljujem na gostoljubivosti i strpljenju.⁴

Kao posebno vješt pripovjedač istaknuo se Božo Kovačević *Čokin* iz Vidovca Cesaričkog, u čijem sam društvu proveo nekoliko dana tijekom druge i treće etape istraživanja. Za potrebe ovog rada u zbirci se našlo čak jedanaest njegovih tekstova, koje je strpljivo kazivao trudeći se ne izostaviti ni jedan detalj. Pričajući o pojedinom događaju, ponekad bi se prisjetio nekog drugog sadržaja koji bi ispričao odmah nakon dovršetka prve priče, čineći *intermezzo* između dva teksta kratkim uvodom u iduću priču ili komentarom već ispričanog. Primjerice, predaju o začaranoj kravi (tekst br. 31) započeo je riječima: *A ovo što ću vam sad pričat, ovo vam je živa istina. Nije to oдавно bilo. Ja ne znam zašto ljudi u to ne vjeruju. Nešto se okrenulo*. U pojedinim tekstovima osjeća se blagi melankoličan prizvuk "starih dobrih vremena", tj. njegova djetinjstva, kada su se ovakve priče pričale svakodnevno.

U nekoliko navrata opisao je okolnosti pripovijedanja te na svoj način obrazložio zašto su ljudi jedni drugima voljeli kazivati priče fantastičnih sadržaja: *To su vam stari ljudi uvečer znali pričat. Bilo je puno naroda, onda su ljudi pričali te dogodovštine. A sad nema više. Imali su oni od toga sve skupa i neku duševnu hranu, šta ja znam... Nisam ja toliko stručan da ja to objasnim, al ljudi su to proživljavali*.

Jednu takvu pripovjedačku seansu priredili su mi mještani Vidovca Cesaričkog⁵ tijekom treće etape istraživanja. Razgovor smo započeli u sumrak sjedeći na suhozidu uz cestu, a kada je pao mrak svi sudionici zajedno su preselili na terasu kuće supružnika Mate i Matije Kovačević, gdje se pričanje nastavilo do kasno u noć. U opuštenoj atmosferi kazivači su se spontano izmjenjivali u pripovijedanju, često zbijajući šale na račun ispričanoga ili onoga koji je pričao. Nerijetko su uskakali jedni drugima u riječ te ukazivali na pojedine nedostatke prekidajući onoga koji je govorio te sami nastavljali priču na način koji su smatrali točnim. Nažalost, zbog toga velik broj tekstova zabilježen je u fragmentiranom obliku te ih je u uži izbor ušlo samo pet.

⁴ Također, zahvalio bih svim suradnicima na terenu, Gradskom muzeju Senj i prof. Blaženki Ljubović na pokrivanju troškova smještaja tijekom prve dvije etape istraživanja te posebno fra Stjepanu Bergovcu, fra Zlatku Josipu Šafariću i fra Željku Mesarošu na gostoprimstvu u kapucinskom samostanu u Karlobagu tijekom treće etape istraživanja.

⁵ Nikola Kovačević *Lukin*, Ivo Kovačević *Lukin*, Joso Kovačević *Čokin*, Mate Kovačević *Lukin* i Matija Kovačević, dj. Smojver.

Tijekom istraživanja, kazivanja su se odvijala u raznim situacijama. Primjerice, Niko Marković *Ključić* pričao mi je o Grcima dok je okopavao vrt, a Niko Vrban je kazivao čitavo vrijeme tijekom uspona na Čardak, jednog od nižih vrhova sjevernog Velebita. Međutim, većina razgovora vođena je u domu kazivača u prisustvu članova obitelji ili susjeda koji su rijetko kad pasivno sudjelovali. Jedan od takvih slučajeva bio je razgovor s Vladanom Balenom u Živim Bunarima tijekom druge etape istraživanja. Ovaj sjajan kazivač pričao je o različitim događajima s mnogo žara, dok je njegova supruga Marija negodovala govoreći kako su sve te priče laži, sve do trenutka kada je Vladan počeo pripovijedati o vlastitim doživljajima iz mladosti. Malo pomalo Marija se uključila u kazivanje i počela dodavati detalje koje je njezin suprug izostavio.

Slična situacija odigrala se u Vidovcu Cesaričkom, gdje mi je Ante Vrban kazivao pred svojom kućom u društvu supruge Ane i unučice. Isprva, Ana je samo slušala, no na moje nagovaranje ispričala je nekoliko predaja od kojih su dvije uvrštene u ovaj rad. Jedan od ta dva teksta započela je kazivačica, no u polovici se priče smela i nije znala kako nastaviti, nakon čega je kazivanje dovršio njezin suprug.

Ante Vrban pokazao se kao vrstan kazivač širokog pripovjedačkog repertoara o čemu svjedoči čak dvanaest tekstova uvrštenih u ovaj izbor. U njima je mjesto radnje precizno određeno, a protagonistima je rijetko propustio navesti imena i prezimena. Sasvim spontano, gotovo u jednom dahu, pripovijedao je o mnogim fantastičnim događajima o kojima je slušao kao dječak ili koje je i sam doživio.

Za razliku od njega, većina pripovjedača nerijetko je mijenjala svoj lokalni idiom, tako da se u pojedinim predajama susreću riječi u dijalektu zajedno s njihovim književnim izričajima. U nekim slučajevima ulazili su u digresije i objašnjavali pojedinu riječ iz dijalekta da bi se u nastavku kazivanja nastavili služiti njome. Primjerice, Andrija Miškulin u na taj način pojašnjava dijalektalni naziv za jaglac (tekst br. 27).⁶ Digresije sadrže i mjesto radnje, vrijeme radnje te okolnosti vezane uz protagoniste koji nisu izmišljeni likovi, već stvarni ljudi, članovi obitelji, sumještani, znanci itd.⁷ Također, u raznim digresijama često je sadržan stav kazivača prema sadržaju teksta koji kazuje.

⁶ Govoreći u prvom licu, kazivač uzima ulogu vile i započinje dijalog koji je tradicijski uvjetovan i samim time nepromjenjiv, u kojem je subjekt nužno izrečen u dijalektalnom obliku. Kako bi ostvario priču prema recipijentu koji ne poznaje lokalni idiom (u ovom slučaju ispitivaču) bez odstupanja od tradicijskog obrasca, kazivač intervenira u tekst digresijom koja će objasniti značenje riječi u dijalektu prije samog dijaloškog dijela.

⁷ Identitet osoba koje se spominju u negativnom kontekstu je zaštićen te su njihova imena u tekstovima predaja zamijenjena simbolom (...).

Primjerice, kada Dragutin Jurčić priča o blagu navrh Strogira, nakon uvodne rečenice odmah napominje: *To ne vjerujem ja, ne vjerujem da je to tako, ali to su stari ljudi i babe pričali.*⁸ S druge strane, Božo Kovačević *Čokin* nerijetko započinje ili završava kazivanje riječima *to je živa istina* (tekstovi br. 13, 30, 31, 43, 45) te na taj način naglašava kako se fantastičan događaj bez sumnje odigrao.⁹

O prikupljenoj građi

Prikupljanje građe baziralo se na tehnici polustrukturiranog intervjua. Razgovori s kazivačima snimljeni su digitalnim diktafonom, a zapisi su pohranjeni na digitalni medij. Svi tekstovi u zbirci nastali su na temelju preciznog prijepisa digitalnog zapisa, a intervencija u zapisani tekst u vidu redakcije bila je minimalna. U većini slučajeva autorov originalan iskaz ostao je očuvan, dok su u nekoliko predaja manje promjene bile neophodne kako bi se otklonile nesuvislosti i pojedini elementi (najčešće ponavljanja) koji nemaju nikakvu funkciju unutar samog kazivanja.

Kako bi se prikupljene predaje prezentirale široj publici, izbjegnute su eventualne alteracije teksta, kao što je akcentuacija slogova ili uvođenje posebnih oznaka za vrijednosti govornog jezika, čime bi ga opteretile i time učinile nečitljivim za nestručnog čitatelja.¹⁰ Također, naznačavanje izvantekstovnih elemenata svedeno je na minimum. Prisutni su samo u slučajevima kada u potpunosti mijenjaju govoreni tekst i stoga su nužne radi konteksta priče. Primjerice, u predaji o susretu s *crnim čovjekom*, Ante Vrban opisujući izgled tog nadnaravnog bića u jednom trenutku podiže ruke i čini gestu kao da grli stablo. U tom trenutku govori: *To su ovake bedre bile od njega!*¹¹

S obzirom na to da kazivači ni jednu od priča nisu ispričali pod određenim naslovom, za potrebe ovog rada tekstovima su pridruženi naslovi koji su nastali naknadno, najčešće na temelju lajtmotiva ili pojedinih fraza iz kazivanja. Kao izuzetak, potrebno je navesti naslov *Relićeva vila* (tekst br. 27), koji je nastao pod utjecajem jednog od *putopisnih zapisa s planine Šime Balena*.¹²

⁸ Tekst br. 22.

⁹ Vjerovanje u istinitost onoga o čemu se kazuje često se uzima kao klasičan kriterij za određivanje predaje u smislu usmenonjiževne vrste. (M. BOŠKOVIĆ-STULLI, 2006, 22-23)

¹⁰ L.J. MARKS, 1980, 220.

¹¹ Tekst br. 37.

¹² "...pa čak ni u Relićevu vilu (akoprem svak u Podgorju zna da su Relići imali onako dobre konje za'valjujući vili koja je kod nji' prizimila)..." (Š. BALEN, 1985, 61)

*Tekstovi predaja**1. MAMIDOVAC I BELINA BUTIGA*

Ispod Kubusa di je onaj tunel, ima kuća jedna. Cestarska. I mi ono područje zovemo Mamidovac. Ali ne! To se zove Muhamedovac, jer je tu turski paša Muhamed poginija. Ispod toga ima Belina Butiga, jedno se mjesto zove. Još se i sad pozna di je bio bunar neki. A to je bio jedan Turčin, Bela, i njegova je bila trgovina. Zato se to zove Belina Butiga.

2. TURSKA VRATA I LOMIVRAT

Do Strogira se zovu Turska vrata, kuda su Turci išli za osvajanje ovoga terena. I na tom mjestu su izginuli. A ima tamo prema Prizni jedno mjesto, zove se Lomivrat. Tu su ih naši starosjedioci natjerali da poskaču dolje u samo more! Zove se Lomivrat jer su oni polomili vratove tako.

3. DUŠIKRAVA

Išao neki stari, a mladi su neki odzada išli. I onda, kad su čuli di je on uša – u Dušikravu – onda su se smijali, to im je bilo čudno. Onda on njima ovako govori:

— Nemojte se smijati, tu su meni stari moji pričali da se krava u bunaru ugušila pa se po tome nazvala Dušikrava.

4. KAKO SU VRBANI DOBILI IME

A tamo su, na Vratniku veli, Vrbani. Našli dvoje dječice, nejačke, curicu i dečkića, pod stablom. Da kud će i kud će šnjima. Dole, veli, kraj mora, u grčku neku zidinu. Dali im neko magare i tako, neke ovce da se... Tako se obastaju. I tako nasta prezime. Kako? Od vrba. Vrba – Vrban. E vidite, tako nas zovu Vrbani.

5. SKORUPI I SKORUPOV DOLAC

To su prezimena bila. Taj je ovde prvi doša i taj je ima sablju. Tad je sablja vladala. I on je komandovao, bio je glavni. Ima je i pušku, i doli, zove se Mesinovača, on je tu sidija i pušku je drža i jedan je u barki doli ribu vata. I on ide pušku probat, oće li dovatit, dobacit do njega. Opali i ubije ga! I pobigne u Skorupov dolac, a silna šuma hrastova je bila i niko ga nije moga naći.

I tu je osnova život.

6. KAKO JE GENERAL RUKAVINA NASELIO KOVAČEVIĆE

I mi smo došli ovdje u sedamnaestom vijeku, general Rukavina, on nas je doveo ovdje. Mi smo, ovaj, mi smo Bunjevci. Od Bune smo mi.

Išli su dva Kovačevića, dva brata su išli, sa bracerom, sa jidrom. Išli su prema Trstu i onda ih je uvatila ovdje bura i onda se vezali u Karlobagu da bi preživili. Imali suve ribe i muškadine i ovu... Imali su u brodu. Ali ih je uvatila bura i išli su tražit drva i vode. Onda su došli, iskricali su u Karlobagu i nisu nikoga našli. Nije nikoga bilo. Turci su ih prognali. Sve su zapalili. Osam dana je bura trajala.

A onda vam je taj general Rukavina, kad su došli osmi dan, onda se ljudi čudili gdje su, da ih nema. Vele:

— Uvatila nas bura, bili smo u nekom mjestu tu gore pod ovim brdom — a veli onda — nigdje nikoga nema!

I veli:

— Kolko smo pratili, uz obalu plovili, nigdje nikoga nema!

A on je ima puno tih doseljenika, izbjeglica. E, i onda je on reka, skuplja, ima je svoje časnike i ima je taj svoj brod admiralski, pokrcao ih je i počeo je od Obrovca, pa skroz je išao do Novoga ja mislim. Svagdje je iskrcavao jednu porodicu, tako i nas.

7. SENJAN IVAN ODERAO ŽIVOG OVNA

Pod Crvene stijene su išli. Onda je Senjan Ivan, kad su ti njegovi junaci išli čekati Turke gore, da ne prodru u Senj, jer oni su se borili protiv Turaka i protiv ovih... Mlećana! Onda je on uhvatio ovna. I on je ovna odera živa i pušta ga kroz ono šiblje i kako je tog ovna jadnog ono vređalo, on je ovako njima reko, ne znam kolko je bilo šnjim tih njegovih junaka:

— Koji ne more izdržati to, nek ne ide na bojno polje!

I onda se nekoliko njih vratilo, jer da će to Turci napraviti, oderati će ih žive. Isto istinita priča.

8. GRKE PROGNAO SNIJEG U ŠESTOM MJESECU

E sad, ne znam ja koje godine su oni tu bili. Grci. Oni su otišli, odselili odavde. Meni je čaća, pokojni otac priča – u šestom mjesecu ih je snijeg progna. U šestom mjesecu je snijeg pao, pa su oni sa saonicama ošli.

9. GRCI ODSSELILI NA SAONICAMA O PETROVU

Grci su odselili koje godine! Petsto i još neke. Na saonicama, o Petrovu. U šestom mjesecu, zamislite! Kakve su zime bile tu. E!

10. GRKE PROGNA LA BURA

Tu je bilo, amo! Ovamo strana, pa ovo brdo Podstranište, tu su oni bili. Imali su zidine, vinograde sadili, čuda! Još je bila poslije koja loza. Ona more dugo godina durat. Pa njih je bura prognala. Kako se reklo, bura Grke prognala pa će i nas.

11. TURCI I GRCI

Turci su ovdje bili u Karobagu. Grci i Turci. I ovaj amo bunar, zove se Trnovača, to su isto Turci napravili.

I kod Šušnja! Da je bija rast do rasta, da su mogli, recimo čovjek koji je bio siguran, sve od rasta do rasta primati i sać sve do mora. To u Grčko vrijeme, za vrijeme Turaka i Grka. I to su sve onda Turci i Grci sasjekli i otpeljali u Veneciju i Venecija na tim i danas stoji. I onda su oni preselili, ja sam čuja isto to od starih ljudi. To mi je jedan, neki Nikola Budak kaži u Karlobagu. Iz Ledenika je rodom.

On je kaziva da su Turci ovdje dugo vladali bili i da je odjednom zapuvala bura i da devet godina stala nije i bura ih je preselila. Onda da su otišli. Pobigli i više se nisu vraćali.

12. KALIĆ GORI, MAJKU SRCE BOLI

A tu, pričali su stari naši, da je ukleta cura jedna. Da nije mogla imat dice. Zaklela se da bar dá Bog da zmiju rodila. I rodila zmiju! Pitaj Boga jel istina da je tako bilo. I zmija iz škara, njoj na cicu. Onda da su ovi Grci što su prije bili tu zapalili sve. Kuće i sve. Usred njiva je to. I onda se ona žalila, krenila plakati:

— Kalić gori, majku srce boli!

Valjda će izgorit i zmija! A možda iz te zmije, to su kao bajke bile, znači, da bi cura bila danas! Pitaj Majku Isusovu! Tako su ljudi stariji govorili, pa je tako s kolina na kolino.

13. ČOVJEK SANJAO DEVETI BUNAR

Za jedno sedam, osam rimskih bunara sam znao. Jedna baba je bila, ona je znala za osam. A kažu da je deveti pun zlata. Da su, kad su Rimljani bježali, ukleli su ga i da sjedi zmija gore i da ga nitko ne može nać. To pričaju. Jedan je čovjek, i sad je živ, u domu je u Gospiću. Tu iz ove gore kuće... Ljudi su o tome razmišljali, ali on je sanja! On je sanja da vidi taj bunar i zna di je.

Kad se diga, skočija, ova cesta gdje je, odletija! A mama se njegova pripala. Što je! I leti ona, to je živa istina, za njim. Ona zove i on se okrenija, i ono – zaboravio.

14. BLAGO U DEVETOM BUNARU

Govorili su da je tu sakriveno zlato, blago neko. To je bila legenda. Al to niko nije pronaša.

Da je zarobljena neka djevojka. I da to blago, da ga čuva crna zmija. To su nama dok sam bio mali pričali. I da je to ukleto i da nije sretno ni dirat, ni ništa. Da bi navodno umra onaj ko bi to dira.

I govorili su još, kad bi se to našlo, određena neka osoba kome se javi ta zmija pa ovaj pusti da ga poljubi da se on ne prestraši, da bi izbaviya tu zarobljenu djevojku. I njemu se ne bi ništa dogodilo. S tim da je mora pustit k sebi kad ona dolazi njemu. Zmija. Da ga poljubi.

Ja sam to kao mali sluša od bake, još prije škole. A posle, velim vam, ne priča baš niko. Ja sam to sluša sto puta.

15. JOSO IZ KALIĆA SANJAO ZAKOPANO ZLATO

Sad neki su pričali, ovako - jedan je kod nas, baš u selu bija, neki Joso. On da ga je sanja, pa da je ovo, da je ono, da je tamo kod njegovog vrta tamo jedna ploča, da je ta ploča sumnjiva. Kamena ploča. Pa je iša micat to nekim polugama, ovo, ono, pa da je kopa, a nikad ništa nije bilo. Nije bilo ni zlata, ni pokaza o tom da je zlato tamo.

16. GRČKO ZLATO IZA KUĆIŠTA

Meni je baš otac priča, oni su tu uz ova Kućišta bili zlato pohranili. Grci. Ja sam ima tri kosca trave gore. To su livade. Ogromne livade, zovu se Kućišta. I tako, iza tih Kućišta, tu su oni bili pohranili to, u ono vrijeme, to blago. I to puno. Sve je zlato bilo u šipkama. I to je bilo u ciglu uzidano i onda su posle došli, nakon kolko godina, tragali, nisu mogli nać. To su oni zakopali, pohranili. I kad je doša ciklon, povalja šumu, onda je bukova žila izbacila ciglu i tako su ga našli. Na takvi način.

17. ZLATNI BUNAR

Bilo ti je gore, sad to ovi znaju od Bilena, ovi koji su gore. Neki bunar. Zlatni bunar! To su ljudi kopali nekad. Bela IV. je onde bija. On je bježa ispid Turaka sa škoja ovih, sa otoka. I da je gonija trideset mula zlato. I tobože da su ljudi kopali tamo da će nać zlato, pa se zove Zlatni bunar.

18. HAJDUČKO BLAGO POD VRHOM MANDELOVAC

Čujte, ja ću vam ispričat jedan moj doživljaj.

Ja sam stari lovac. Ja sam iša u lov. Tu na vrh, više prema Liki. Blizu Kozjaka. Zove se Mandelovac. Tu da su hajduci ostavili zlato. Al ja ne znajući za to, ja sam tek poslije sazna, ja sam naiša na tu pećinu i na taj javor koji je pã preko te dražice.

Javor je bija tu, pred tom pećinom i on je od starosti pã. [— I moj je otac to tražija. Njemu je to neki stari ispričo. — dodaje kazivačeva supruga koja sluša sa strane]

I njen otac je iša to tražit, pa sam mu ja reka da sam to naša! Pećinu. Ja sam to naša jer sam iša u lov, pa su mi psi lovili srne, iša sam na srne. I poslije kad sam se sasta sa njezinim ocem, kad je on to meni priča, ja sam iša deset puta, možda i više tražit. Nikako više nač. A gleda u izlaz sunca prema istoku ta pećina. Pod vrhom Mandelovac.

Jedan od hajduka navodno je bija Bosanac. Našli su u Bosni pismo koje je on ostavija di je pohranjen novac. On je već ostarija i nije moga ić pa je to reka. Sad, dal je ko diga to il nije, to ja ne znam. Dal je ko iša koji je zna da je to unutra... Velim vam, ja sam bio na vratima te pećine. I to nije velika pećina, to je mala pećina. Al moglo je unutra, koliko sam ja vidija, desetak ljudi. Al ja nisam zaviriva unutra. Poslije sam ja iša i više nikako nisam moga nač. Mučija se, znojija, trudija, dane gubija i nisam je moga nač.

19. ĆUP SA ZLATOM

Ima tamo jedna klisura, di je ono smeće, deponij. I ono ravno dolje klisura. I jedna pećina. I moj stric Nikola koji je otiša u Ameriku naša je neku knjigu, neko je ostavio i zapisa, da u toj klisuri, u toj pećini ima jedna polica, kao kamena i zabušen je, maskiran je ulaz.

Tu ima ćup sa zlatom! Ćup, onaj zemljani. A da mora stat prid otu klisuru na kamen jedan. Ima tu velika ploča, ja sam to vidija, di vidi more kroz onu doli pukotinu, ka flok na jedru. Ono, prvo na braceri, na brodovin oni! Al prvo ono jedro, ne veliko! Neg kad među ono pomoćno jedro.

I da se okrene nadesno i tu da će nač to, da je tu to zlato. I onda je doša iz Amerike, i on je tu sta, i on se okrenija. Kad on se okrenija, al već je netko prije odnija. Točno se u tom pozna od ćupa, kako je ćup stao unutra.

20. ĆUP PUN UGLJENA

On¹³ je kopa zemlju. Krčija. Da bude više zemlje, kamenje vadija i naša ćup. Od zemlje. Pun ugljena. I onda su rekli da je ono blago ukleto i da je znao

¹³ Kazivačicin djed.

s njim, da bi onda... [kazivačica staje i pokušava se sjetiti, a njen suprug odjednom nastavlja priču]

To je valjda uklea onaj ko ga je metnija da ga ne more niko koristit nego onaj ko zna izmolit ono što je on reka! Trebalo je znat nešto izmolit kako je onaj uklea! Da ono prokletstvo vrati, da bi se dragulji vratili. Pretpostavlja se da je zlato unutra bilo, a stari nije znao ništa, bacija ćup i razbija sve!

21. ZAKOPANO SE BLAGO POKAZUJE U NOĆI

Mi smo vidili, ja i žena. Prije rata. Ona dva stupa, pa preko brda. Ondje, na onoj glavici, prije rata, u noći. Svjetlo se često javljalo. Sve se zasvitli!

[— *Kao da vatra gori!* — dodaje kazivačeva supruga]

Jedno, možda pol minute, onda nestane. I tako više puta smo vidli. Ja išta tamo gledat, da se nije zapalilo, što, kad ono ništa. Nit je gorilo, nit ništa. Onda su vikali poslije da to bude blago zakopano, da su najvjerojatnije neki novci zakopani, pa da se to pokazuje.

22. KO BI DOŠA NA STROGIR, TAJ BI SE OBOGATIO

Bilo je govora o tome ko će se ispet na Strogir. To ne vjerujem ja, ne vjerujem da je to tako, ali to su stari ljudi i babe pričali. Ko bi doša na Strogir, taj bi se obogatio. Vraga bi se obogatio! Kao da je netko otišao prije na Strogir, pa je onda tamo ostavio nešto vrijedno, nešto zlato il ovo, s nakanom, sa znanjem da tu neće nitko moć. A kako je on moga, a ne more drugi, to ne znam.

23. BLAGO NAVRH STROGIRA

Priče postoje, velim, u narodu kako je tu neko blago navrh Strogira. Da postoji nekakvo zlato, gori navrh Strogira i da se niko ne može popet, ko što se i niko nije popea na taj Strogir. Kaže, ako se neko popne, nać je gore zlato. Takve su te priče!

Tko je to ostavija? Vile, vilenjaci? Ne znam ni sam.

24. VILE IGRALE KOLO NA VELINCU

Na Velincu su igrale vile kolo. Da su imale vile kozje noge. To su neke bile ženske, koje su imale kozje noge. Gore ima jedno, tako, mjesto gdje su vile igrale kolo. Da su one tu utabale zemlju. Tako su ljudi pričali.

25. MILAN PRPIĆ I VILE

Moj djed, sad ću vam kazat, Milan Prpić. On vam je rodnom iz Ledenika i on je kopa vrta u povrtnjaku gore. Kopa je vrta, je li. Kopa je, bija je dičak. Otprilike dvajst godina mu je bilo. I njemu došla ženska i rekla mu:

— Dobar dan momče, što radiš?

A on veli:

— Dobar dan, kopam zelju vrta — odgovorio joj.

I kako je on to njoj odgovorio, ona je oko njega prošla. To je kaziva meni dosta puta, ja sam sa njim kosija i volija šnjim bit. I onda je, veli, otišla gore. Više je jedno brdo, s gornje strane. I uknula je, a druge su vile na vrh onog brda ukale i pravo otišla njima. I onda mu je rekla da će bit snažan, da će bit zdrav, da će bit ljut, da će bit opasan i sve je to bilo kod njega.

26. VILE POMAŽU JUNACIMA U NEVOLJI

Vile su bile rado za pomoć. Za spasit nekoga. Kakvog junaka u šumi, kad je ostao ranjen u šumi, poslije kakve bitke. Izvidale bi mu rane.

27. RELIĆEVA VILA

Znam jednu priču sa tog Dundović Poda gore, kako da su ti Dundovići negdi, ne znam kako se to dogodilo, da su uhvatili vilu il da je bila ranjena il nešto je tako bilo. Tobož, nije mogla tako sa tim svojim vilama otić jer su otrhale te vile. Onda da je bila cijelu zimu kod nekih Relića, tako su ih zvali.

Da je sva djevojka, glava i sve, samo da ima još i krila uz ruke, a da ima noge ko pule. Magare. I kopita doli da ima. A sve drugo da ljudski oblik ima. I onda, kad je počea jaganjčin, jaglac kako vi kažete, onda je netko bio gore na Mirovu i donio taj jaganjčin i da je ona rekla:

— Eto, jaganjčin je procvjetao, sad su došle moje, vrijeme je da ja odlazim.

A onda, kako su slušali da vile, kako bi ja reka... Od vile nešto zaželiš da te to prati kroz život, da imaš nekakvu sreću. Kaže kud ćeš! Pa da je neki od domaćih reka:

— Još nam — kaže — nisi rekla ništa za sreću.

Pa je rekla:

— Imali ste me vremena ovu cijelu zimu za pitat, ali kad hoćete, imat ćete sreću u konjima.

I kako god su konja kupili, on je bio dobar.

28. VILA ODNOSILA DJECU

Čuja sam da su stari ljudi divanili, da se prije događalo da je vila mlade

muškarčiče, dicu odnosila. Jednostavno da im nestane dice, a da nisu znali nikad kud im nestane. Da bi vila odnijela. E sad, dal je to bilo ili nije bilo, ko će to znat! A vjerojatno je nešto bilo kad su tako divanili.

29. ČOVJEK U DOSLUHU S VILAMA

A bile su neke štrige... Vidite sad ovo, moj je djed ima konjića nekog tu doli. Staja je u štali. A mi imamo zemlju skupa s jednim čovjekom, a tog su čovjeka zvali da je on bija štriga neka, štoli, taj neki.

I did je moj sveza kobilicu na svoju zemlju, a ona se odvezala pa bi išla na njegovu zemlju. Onda bi se igrala na toj zemlji, pravila štetu. I on je reka:

— Igraj se igraj, al se neš igrat dugo.

Da se neće igrat sutra, da će on nju umorit! [kazivač progovara kroz šapat]

I ćaća sutra doša u štalu, a kobilica ima od grive sve spletene pletenice, da se čovjek može držat kad jaše! Onda su rekli da dođu, da to idu te vile, da on ima vezu šnjima, šta ja znam. I da one gone konja, da spletu te pletenice i da ga one po noći jašu.

I to vam je tako.

30. ČARI ZAKOPANE NA MEĐI

Na badnju jutru se, tada se badnjak iša sić, zorom. Prvo sunce. I moj ćaća ide nosit badnjak, a taj (...) ima neku motiku uz sebe i nešto na toj međi kopa. I moj ćaća veli:

— Što radiš, striče (...)? Sretan Badnjak! — i tako.

A veli da je jučer čuva krave i da mu je pala ćika. Da traži ćiku. A znate da su ljudi prvo ćikali. Da su onako duvan grizli.

I otiša ćaća kući i veli did pokojni:

— Znaš šta, odi ti vidit da on nije tamo što zakopa jer on je proklet.

I ćaća tamo, neki trnokop, iskopa klupko pređe i vilicu od blaga i još nešto. On je zakopa na među! To je neki čar. I ćaća je to donio kući i oni su to zapalili i izgorilo.

To je neki namet, čar, neko zlo. To je živa istina.

31. STARICA ZAČARALA KRAVU

A ovo što ću vam sad pričat, ovo vam je živa istina. Nije to odavno bilo. Ja ne znam zašto ljudi u to ne vjeruju. Nešto se okrenulo.

Jedna je tamo žena na kraj sela imala kravu i ona oće pomust kravu, a krava ne da mlika, ne more se popišat. Nateže se, ne more. I što će ona, ona

nekome popu u Gospić. A prvo je pop bija i vrač, i ljekar i učitelj. Sve!

I ona goni njemu, a on joj kaže ovako:

— Kupi na pijaci u Gospiću, kad je sajam, zemljani ćup. Al da ništa u njega nisi stavila. I probaj must kravu. I kad se krava nategne pišat, uvati pišake u taj ćup koliko bilo.

Pa kaže:

— Kraj ognjišta iskopaj rupu i zatvori ćup i zatrpaj — i kaže — tko ti prvi dođe u kuću, ne daj mu ništa. Pazi da te ne bi okra!

Evo jedne žene. (...) se zvala. I kaže ti ona, pita je soli. Da nema soli, kako je ono bila oskudica, da bi posolila nešto. Kaže joj ova:

— Nema ni ja, zadnju sam potrošila za palentu, nema više.

Ode ona ća. Drugi put došla, za jedno vrijeme, pita jaja. Ne da ova, nema ni jaja. A bili su nad onim grede bukove, u njih su zabiti kovani čavli, što su kovači kovali, di bi se obisija kaput kad bi čobani došli ovako mokri, a te grede tvrde od čađe u božju mater. I ne znam pošto je došla treći put, al vidi ova žena što se to kravi događa, jer je ova ovako široka [kazivač širi ruke i vrti ih oko sebe]. Pita:

— Imaš to i to?

— Nema!

I ona, što će, od muke se zaskoči i uvati se za taj čava i otkine. Kad je ona otkinila taj čava, iz nje voda. Veli – lokva! Što se krava, tako se i ona.

To je živa istina. Ona je nju začinila, začarala nekako.

32. ŠTRIGA I MORA

To je isto bila štriga. Štriga i mora. Mori po noći. Veli, uvatio sam moru i štrigu i drži je u ruci i čuje da je drži, a kad se probudi više nema ništa.

33. MORA

Kad sam bila u Rijeki, spavala sam i ležala i ja sam sanjala starog (...). I mene ti zapunu ledeni zrak izvana. Znaš, rolete spuštene. Ja se onako prenu i ništa. Ja opet tako malo zaspala i opet. On se opet tolko navalija svom snagom na mene i ja da ću se... Ma kakvi! Nikako! To je živa živcata istina. Ne mogu se ja maknut od njega. Ozbiljno! To ti je ta mora! Ja sam bila budna. Ne moš ništa reć, ne moš ništa, neg samo mučiš i ne moreš ništa. Navali se na te.

34. VUKODLAK U STANIŠTIMA

Govorili su stari ljudi nami, a mi dica slušaj! Vukodlak! Da dođe gore u selo, u Staništa, a gone ga psi. To je bio kao crn ovan. Da je nekoliko godina dolazija, a onda su ga negdje prokrvarili i da je to bila kao prazna mišina.

35. VUKODLAK SE VALJA CESTOM

Ide čovjek cestom, a pred njim, valja se! Mišina je bila od jarca ili od ovna. On ide, ono strah ga, ima uza sebe nož, pristraši se, probode onu mišinu, a ono se samo razlije krv.

To je bio, kao, vukodlak.

36. VUKODLACI S MAGAREĆIM STOPAMA

Da su vikali vukodlaci, a da su više kao magarci bili. Da su magareće stope imali. U njenom su selu [pokazuje glavom prema supruzi koja stoji sa strane i sluša], to se zove Skorupovac, tamo su vidli stope. Po noći, di tamo ništa nije išlo, onda nađu po danu stope od magaraca. A magaraca niko nije imo. Onda su to nazivali vukodlaci.

37. CRNI ČOVJEK

Bilo mi je šesnaest godina. Po noći sam iša iz Pejakuše u Koromačinu. To je jedno selce malo, tamo kod Trolokava, zove se Koromačina. Dani Barusiću. Nosio sam mu po noći veslo jer ja i moj ćaća smo mu tesali veslo za barku, a nije se smjelo nosit po danu jer smo se bojali lugara. Zbog drveta. I ja sam to veslo nosio doli i sa mnom je išao neki mali paskić. Ima sam nekog lipog paskića domaćega.

Kad saša ja pod stranu u po Velebita, ono zovu Rujine di sam ja saša, i pas počea lajat! A noć, nije dan! Tri ure. I sad ja, mislio ja, sigurno da je medvjed. Šta će drugo bit? Ja sam iša, ima ovako jedno misto, golo kamenje, ali čistina od kamenja. Vidim ja, nešto se miče. Što se miče? Bože moj, ubit će me medvjed sad! A imo sam uz sebe sikiricu i ja sam ono veslo tuka. Kad ja ono tučem, onda odjekuje i možda se preplaši pa da biži.

I onda sam doša blizu, jedno svojih trideset, dvajst metari. Jer sam onuda morao proć. I ono stoji pored puta. To su ovake bedre bile od njega [kazivač širi ruke kao da njima želi obgrliti stablo]! Sve sam mu vidija, samo glave nisam!

Crn! Crno stoji. To je bilo sigurno jedno tri metara visoko. Isto ko čovik. I ruke sam vidio, i noge. I stoji onako u raskorak. Pomakao se malo, i ja sam proša. I kad sam proša, da se obazrem malo, kad – nema ga! E, to sam vidio!

38. KARLINA VRBAN I CRNI VOL

U tizim stranam, ali malo dalje Koromačine, išli su ljudi iz Cesarice prema kući, na Velebit i sred puta nađu na crnog vola. I ne će se da miče. I sad, ne znam

dal je ima rogove il nije, vrag zna. I veli, crni vol preko puta i ne mogu proć.

A njezin¹⁴ did Karlo Vrban, vikali Karlina, on ima uza sebe sikiricu i na sikirici štilu. I on se nije htio micat, a on dođe i šine onom držalicom po volu. Kad je on to šinija, moj sinko, ono se skoćilo pa među one drage. Kad je počelo letit... Da izvineš, prdeknulo je kad ga je on šinija i sve razvalilo. To je šumu trlo, čudesa! Oni se svi pripali. Onda su rekli da je to isto neka sotona bila, to je bilo.

39. KRAVA SE PRETVORILA U ZECA

Jedan je kod nas bio, tražio je krave. Bio je daleko, na Ognjilu. To je ružno proć po danu, a kamoli po noći. I on je mamio kravu, krave bi rikale i on bi ih gonija kući. Došao on s kravama kod Male pećine, krava najednom pretvorila se u zeca i odletila na svoju stranu!

Onda je starom došlo ružno. Došao je kući i razbolio se.

40. GAŠPAR VRBAN BJEŽAO OD VRAGA

A jedan isto iz mog sela, zvao se Gašpar Vrban. To je ćaća moj vidija i ćuja.

Nestalo vola, volu bilo ime Galonja. Po noći ga je iša tražit. I došao je na jedno brdo između Pejakuše i Skorupovca, to se zvala Skorupovaćka kosa. I on je zva po noći vola, mamija ga:

— Na Galonja, na!

A njemu se netko iz Velebita javi, netko veli:

— No Gašpare Vrbane, što ti je?

A on, onako ljut, traži vola, veli:

— Koji ti je vrag?

Kad on to reka, ono okrenuše lanci, kola, konji – pravo prema njemu! A on bjež! Kući! Po noći! Sad, dal je bio mjesec il nije, ne znam. I sad, kad je već blizu kući bio, da ga nisu psi srili, pa to sve stalo, bilo bi ga sigurno satralo.

41. SVA ŠUMA SE SLOMI, A NIŠTA SE NIJE SLOMILO

A kad smo jednom ćaća moj i ja išli, nedjelja je bila, a mi išli u blago. Čuvat blago, zvala se Dražica. I mi, on malo grma bra, a ono sve počelo jaukat. A njemu dodijalo i veli:

— A koji su mu vrazi!

Kad to veli, ono sva šuma se slomi, a ništa se nije slomilo!

¹⁴ Misli na svoju suprugu.

42. HARMONIKA SVIRALA USRED NOĆI

Moj je brat iša, jednom uvečer, išli su iz Gospića pa su nosili neki badanj za zelje kiselit. Za kupus. Išli su ozgori, kroz šumu ga vozija autom. Pa su dovezli badanj, pa su onda išli dolje s njim. I onda su išli, a na Kosici po noći harmonika svira. Po noći harmonika svira li svira, a šta će on sad, ne zna što će od straha. Bija je strašljiv ko vrag! Bija je strašljiv, nije znao što će. On se prekrstija, a kad se prekrstija, svitlo sine i ode harmonike i svega.

43. UMRLA MAJKA DOJI DIJETE

Jedna priča, žalosna, al istinita. Moj je djed ima... Njemu je umrla žena i ostalo je malo ditešce. Valjda ni mjesec dana. I onda, nije bilo prvo tih bočica nego je on to dijete nosija u selo. Gdje je koja žena imala mlijeka da bi to dijete podojila. A dijete po noći plače i plače i plače. I dijete plakalo i odjednom, tamo gdje je bila ta kuhinja, pojavi se svjetlo. Sve je zasvitlilo! Kao da je lampa. I malo poslije dijete umuklo. Znači, došla je mati nahranit ga. A mati je umrla!

I što mislite, za... Ma, nije prošlo dva, tri dana – dijete umrlo.

44. RASPJEVANA ZMIJA

Išo je moj otac, moj did i moj stric, po noći, išli su dugo tesat za bačve. I cipat. To su isto po noći išli da ne bi lugar vidio. Njih su tri išla i tamo ima jedna velika jama, zove se Crna Duliba. I moj ćaća i did i stric išli su, i čuli su di piva muškarac. Veli piva – cijela dolina zvonila. To je velika rupa di je jama, dolina, to je možda kilometar dugo, a tako i široko. A duboka je sigurno trista metari.

To su čuli i njih su tri bila, pa su bili sigurni. Išli su tamo di je to pivalo. K jami. Kad oni idu, piva kod jame. Oni k jami, kad tamo, onda je počela i zora, i onda su vidjeli dvi zmijske di skočiše sa drveta u jamu. Onda je više nestalo pisme i svega.

Kažu da su to duše neke i ko zna kako su se stvorile, da su uklete. Tako su oni govorili. Da je neka duša ukleta i da je pivala kao čovjek.

45. ŠARULJA U KAMENU

Ovde, kad je cesta ova dolje rađena, magistrala, za Senj. Zove se Ljutača. To brdo. Ima dolje jedno trista metri. Priko ove glavice, pa još jedna dolje [kazivač pokazuje rukom preko planine prema moru]. Radili su ljudi

cestu, i jedan čovjek, bio jedan velki kamen, i razbija on kamen batom. Kad je razbija kamen, u kamenu poskok. Šarulja. I, ona veli:

— Blago se tebi i meni sad!

I nestalo je. I rekli su onda, svi su ljudi divanili, da je neka duša ukleta i da je, eto, spasila se kad je čovjek razbio kamen. Ali da nikakva mista nije bilo di je ona ležala unutra! E to! To je interesantno, nema rupe!

46. KAŽU, SVAKA KUĆA IMA ZMIJU

Kažu, svaka kuća ima zmiju.

Bija je jedan čovjek tu iz Vidovca, to je bilo prije trideset godina. On je radio u Rijeci u Primorju, i sad je jadan, poslije radnog vremena, onako privatno, čistija.

Onda je bila jedna stara frajla, to je cura. Imala kuću i oko kuće, tu je bilo lovorike, ružmarina, svega. I ona je otišla u grad, a on je čistija to. Kad on jednom, opazio zmiju. I on zmiju ubio lopatom. Ona se vraća kući i sad će on, on će se jadan pohvalit:

— Frajla, napravili smo posa dobar.

— Što? — veli.

— Ja sam ubio zmiju.

Kad je ona počela žaliti! Da ubi njenu najbolju kolegicu, s kojom je ona već pedeset godina najbolja drugarica.

To je istina. I oterala ga ća. Oterala ga ća!

47. ZMIJA UŠLA U DJEVOJKU DOK JE SPAVALA

Jedna je cura u Pazarištu čuvala krave gore i spavala. I kako je zaspala otvorenih usta, ušla je zmija u nju. I nju muka u želucu i muka i što je...

I jedna stara, sjetila se ona toga – stari seljački tip doktora – i ona kaže njima u kući, neka zakuvaju padelu mlijeka i da se ona nagne nad tu padelu, al da joj svežu oči. Toj curi. Da ne vidi.

I ona se nagnula, a ta zmija van.

Motivi podgorskih predaja

Kako bi se prikupljene tekstove shvatilo u širem kontekstu, potrebno je posebno naglasiti relevantnije motive predaja te istaknuti njihove paralele u usmenoj književnosti i vjerovanjima južnoslavenskih naroda, ali i šire.

Gledano tematski, u folkloru primorskih Bunjevaca prevladavaju mitološke i povijesne predaje, dok su etiološke rijetke te uglavnom govore o

postanku prezimena ili naziva mjesta te planinskih predjela (tekstovi br. 1, 2, 3, 4, 5). Sadržajno se uglavnom isprepliću s povijesnim, čija je radnja smještena u doba kada je velebitskom podgorju prijetila opasnost od Turaka.

Turbulentna vremena ratova s Turcima inspirirala su mnoštvo epskih pjesama. Narodni pjevači opjevali su razne lokalne događaje te velik broj likova koji su se junaštvom istaknuli u borbi protiv nadmoćnog neprijatelja. Zahvaljujući svojstvu usmenoknjiževne epike da pričom prikazuje događaje i likove u vremenu i prostoru,¹⁵ pojedini tekstovi s vremenom su transformirani u pripovjedačke vrste. Tako je povijesna predaja o Senjaninu Ivanu (tekst br. 7), koju je ispričao Božo Kovačević *Čokin*, bez sumnje nastala na temelju poznate epske pjesme o Senjaninu Tadiji.¹⁶

Sjećanje na naseljavanje opustošenog velebitskog podgorja bunjevačkim *plemenima* također je ugrađeno u usmenu predaju stanovništva. Mnogi kazivači ističu kako su njihovi predci izbjegli pred Turcima iz Hercegovine, no rijetki su se sjećali predaja o njihovom dolasku. Jedna takva priča, dobro poznata među Kovačevićima u Vidovcu Cesaričkom, govori o okolnostima naseljavanja njihovog roda (ali i drugih Bunjevaca) u ovom kraju (tekst br. 6).¹⁷

Na prostoru obuhvaćenom istraživanjem zabilježene su brojne predaje o "starom stanovništvu". Njima paralelne tekstove moguće je pronaći na širem području dinarskog kulturnog areala,¹⁸ ali i u jadranskom priobalju te na otocima.¹⁹

¹⁵ S. BOTICA, 1995, 113.

¹⁶ V. STEFANOVIĆ KARADŽIĆ, 1975, 191-195.

¹⁷ Postoji mogućnost da ova predaja nije nastala prema sjećanju na dolazak sadašnjih stanovnika, već na temelju povijesnog dokumenta iz 1878. godine, prijevoda kronike koja daje podatke o naseljavanju bunjevačkih obitelji u ove krajeve. Nju je započeo *porkulab* (zapovjednik) Jerko Rukavina Vidovgradski krajem 17. stoljeća, a nadopunjavana je sve do kraja 19. stoljeća. (pr. A. TOMLJENOVIĆ, 2003, 38)

¹⁸ Više u V. PALAVESTRA, 1966.

¹⁹ Istra (M. BOŠKOVIĆ-STULLI, 1959, 129, 133-134, 200), okolica Rijeke (I. JADRAS, 1955, 32-34), Hrvatsko primorje (D. HIRC, 1996, 97, 105, 110, 122, 124, 140, 163, 169-171, 187), otok Krk (A. FORTIS, 2004, 283; I. ŽIC, 1900, 221-222), otok Cres (A. TENTOR, 2007, 9-10), Senj s okolicom (D. BIRT – M. DRONJIĆ, 2008, 316-319, A. GLAVIČIĆ, 1967/68, 39-40, J. W. F. v. VALVASOR, 1877-79, 80-81), Podgorje (N. BONIFAČIĆ ROŽIN, 1956, 62, 71; M. DRONJIĆ, 2008, 243-246; A. GLAVIČIĆ, 1969/70, 355; B. MODRIĆ, 1965, 248; D. TOMLJENOVIĆ, 1956, II), okolica Zadra (N. BONIFAČIĆ ROŽIN, 1954, 63), šibenski arhipelag (LJ. MARKS, 1980, 251-255; P. SKOK, 1950, 157), otok Mljet i šire dubrovačko područje (N. Z. BJELOVUČIĆ, 1921, 73; M. BOŠKOVIĆ-STULLI, 1999, 131-133; T. M. MACAN, 1932, 233) itd.

Materijalne ostatke života starog stanovništva narod je prepoznao u građevinama kojima ne pamti vrijeme nastanka. Ovisno o kraju, pripadnici starog naroda nazivani su *Grcima* (geografski najrasprostranjeniji naziv),²⁰ *Kaurima*, *Madžarima*, *Litoranima*, *Latinima*... Tekstovi ovakva sižea protkani su elementima raznih vjerovanja i magijskih postupaka velike rasprostranjenosti, a nerijetko su vršili ulogu pučke usmene kronike u nedostatku pisane povijesti.²¹

U podgorskim predajama pri označavanju starog stanovništva prisutan je termin "Grk". Doduše, u pojedinim slučajevima Grci su ustupili mjesto Rimljanima (tekst br. 13) ili Turcima (tekst br. 11). Razloge treba potražiti u višem stupnju obrazovanja kazivača na temelju kojeg je, ne samo ime, već i identitet starog stanovništva izmijenjen, bez da sadržaj bitno odstupa od tradicijskog modela. Pripovjedač modificira priču u skladu sa suvremenim spoznajama o povijesti određenog prostora iz izvora koji su mu dostupni (školsko obrazovanje, literatura, mediji) te na taj način predaja ne gubi na vjerodostojnosti ni danas, u situaciji kada je publika "potkovanija" nego što je bila prije pedesetak, stotinu ili više godina.

Zabilježene predaje ovog motiva kazuju o oronulim zidinama, bunarima i vinogradima, tj. nasadima divlje loze, koji svjedoče o nekadašnjem životu starog naroda na prostoru Podgorja (tekstovi br. 4, 10, 11). Razlozi njihova nestanka su dvojaki – otišli su zbog nepovoljne klime ili su ih na odlazak potaknuli fantastični događaji. U selima na području sjevernog Velebita pričaju kako je snijeg pao na Petrovo (tj. u lipnju) te su Grci otišli na saonicama (tekstovi br. 8, 9),²² dok je u okolici Karlobaga uzrok

²⁰ Termin "Grk" ("grčki") dugo vremena je bio i ostao temom znanstvenih rasprava. Mogućnost da datira iz antičkog ili bizantskog doba razmotrena je i odbačena čvrstim argumentima, a dugo vremena smatralo se kako je termin preuzet iz konfesionalne sfere te da je podrazumijevao srednjovjekovno pravoslavno i katoličko stanovništvo dinarskih krajeva, pretežno orijentirano na stočarsku privredu. Usporedno s time, javilo se mišljenje kako se radi o nazivu za netursko i neislamizirano stanovništvo na području koje je potpalo pod tursku vlast jer su Grci Turcima stoljećima predstavljali glavnu prepreku u širenju na zapad. Termin je uveden od turske administracije, a vrlo brzo je prihvaćen od islamiziranog stanovništva koje se željelo distancirati od vlastitih neislamiziranih predaka. S vremenom su ga prihvatili svi stanovnici na području turske uprave i njime označavali staro stanovništvo, bez obzira na vjeroispovijest. Rezultati bavljenja ovim delikatnim pitanjem priveli su kraju rasvjetljavanje problema nastanka, širenja i održavanja termina do današnjih dana. Na žalost, nužno je konstatirati kako još uvijek nema jasno formuliranog zaključka koji bi ih sve obuhvatio. (V. PALAVESTRA, 2004, 135-136)

²¹ V. PALAVESTRA, 1966, 14-34, 46, 54-56; 2004, 84-85.

²² Usp. V. PALAVESTRA, 1966, 31, karta VIII, 63, D 1.3.

seobe bura (tekstovi br. 10, 11).²³ U predaji *Kalić gori, majku srce boli* zabilježenoj u Matešić Podu, motiv starog stanovništva isprepliće se sa sižeom poznate bajke o zmiji mladoženji.²⁴ Nakon što se nerotkinji obistinila želja te je rodila zmiju, Grci pale čitavo naselje dok majka nariče i žali nad sudbinom svog neobičnog djeteta (tekst br. 12).

Nadalje, u "grčko vrijeme" šuma je bila toliko velika i gusta da se čovjek mogao s planine spustiti do mora bez da silazi sa stabala, a onda sa je *Turci i Grci sasjekli i otpeljali u Veneciju i Venecija na tim i danas stoji*.²⁵ Na prvi pogled, čini se kako je predaja nastala na temelju općepoznatog povijesnog podatka o deforestaciji Velebita, pripisujući ulogu Mlečana Turcima i Grcima. Doista, u njoj je sadržan podatak o izgradnji Venecije na velebitskom drvetu, ali identičan motiv guste šume, koju se prelazi hodajući sa stabla na stablo, prisutan je i u crnogorskim predajama o starom stanovništvu.²⁶ U širem kontekstu, za što postoje čvrsti argumenti u literaturi,²⁷ ovaj motiv moguće je shvatiti kao reminiscenciju na prosperitet i bogatstvo Grka koji su ovdje živjeli u "zlatnom dobu", tj. mitskom dobu općeg blagostanja.

Legendaro bogatstvo starog naroda ilustriraju bezbrojne predodžbe o zakopanom blagu. Nastale su na temelju velikog broja raznovrsnih elemenata tradicijske kulture i čine kompleksan sklop u kojemu se naziru fragmenti vjerovanja, magijskih postupaka, reminiscencija na stvarne događaje te životna neimaština i uz nju usko vezana želja za iznenadnim stjecanjem bogatstva.²⁸ Značajke predaja o starom narodu i zakopanom blagu moguće je istaknuti u kratkim crtama: "...u jednom te istom pričanju, često veoma kratkom, nalazimo istovremeno spomen starog stanovništva koje je blago zakopalo, ime lokaliteta za koji se vjeruje da je na njemu blago skriveno, vjerovanje o natprirodnim čuvarima blaga (zmija čuvarica), uvjetima za otkopavanje (s određenim magičnim radnjama), narodne pojmove o bogatstvu starog stanovništva (kazani zlata, zlatan stan ili zlatne oraće sprave), kao i brojne spomene vraćanja starog stanovništva po blago."²⁹

²³ Usp. V. PALAVESTRA, 1966, 33, karta IX, 64, D 1.5.1.

²⁴ M. BOŠKOVIĆ-STULLI, 1963, 97-100.

²⁵ Tekst br. 11.

²⁶ V. PALAVESTRA, 1966, 67, E 2.4.

²⁷ V. PALAVESTRA, 1966, 67, E 2.4; 2004, 85.

²⁸ Usp. V. PALAVESTRA, 1996, 46; L.J. MARKS, 1987, 61.

²⁹ V. PALAVESTRA, 1966, 46.

Na sjevernom Velebitu, iza livada zvanih Kućišta, Grci su zakopali zlato u šipkama. Vratili su se nakon mnogo godina te ga pronašli slučajno, kada je nevrjeme iščupalo stablo čije je korijenje otkrilo njegovo skrovište (tekst br. 16). Bježeći iz ovih krajeva, Rimljani su sakrili blago u devetom bunaru. Ono je ukleto i čuva ga začarana djevojka u obličju zmiје. Kako bi se došlo do zlata i uklonilo prokletstvo, trebalo je pustiti zmiју da poljubi pronalazača. No prije svega, potrebno je pronaći baš taj bunar, jer se za osam znalo, ali devetog nitko nikad nije pronašao. Doduše, neki su ga sanjali, ali bi zaboravili njegovu lokaciju onoga trenutka kada su se probudili (tekstovi br. 13, 14).³⁰

Vjerovanje da se mjesto gdje je blago skriveno ponekad može javiti u snu zabilježeno je neovisno od pripadnika starog naroda (tekst br. 15), a u bunaru je blago sakrio i kralj Bela (tekst br. 17). Slični motivi, koji se na drugim područjima nalaze u sklopu predaja o starom stanovništvu, na području Podgorja zabilježeni su izvan tog konteksta.³¹ Primjerice, predodžba kako je lokacija blaga negdje zapisana (tekstovi br. 18, 19).³² Nesumnjivo je kako su predaje o starom stanovništvu inspirirane vjеровanjima velike starine i širokog rasprostiranja, stoga je razumljivo zašto se u nekim tekstovima naoko komplementarni motivi javljaju neovisni jedni od drugih.

Razne folklorne tradicije vidljive su i kod ostalih predaja o zakopanom blagu. Primjerice, na mjestu gdje je zakopano noću se pojavljuje plamen (tekst br. 21),³³ a kako bi se ukleto zlato pretvoreno u ugljen povratilo u prvotni oblik, potrebno je posegnuti za magičnim radnjama (tekst br. 20), tj. *trebalo je znat nešto izmolit kako je onaj uklea*.³⁴

Karakteristike podgorskog krajolika ostavile su snažan trag u pripovjedačkom repertoaru njegovih žitelja. Skromna zemljoradnja i uzgoj stoke nisu mogli prehraniti nekad brojno stanovništvo naseljeno u podnožju Velebita. Zbog malih površina obradive zemlje i nedostatka izvora vode, što je rezultiralo sušom u toplijim mjesecima, nekoć su Bunjevci sezonski selili

³⁰ Usp. N. BONIFAČIĆ ROŽIN, 1956, 71.

³¹ San, karte (stara pisma, knjige itd.) i vatra/svjetlost koja na njega upućuje, najčešći su "signalizatori", tj. načini informiranja o lokaciji zakopanog blaga. (Z. KARANOVIC, 1989, 76)

³² U Hrvatskom Primorju postoji predaja kako se Grci vraćaju po blago na temelju zapisa u starim pismima (D. HIRC, 1996, 110), dok je na Mljetu "...u narodu rašireno vjerovanje, da Grci imaju knjige, u kojima je upisano, gdje je blago zakopano" (T. M. MACAN, 1931, 233).

³³ Kod južnih Slavena rasprostranjeno je vjerovanje da u ivanjskoj noći zakopan novac gori plavičastim plamenom. (M. GAVAZZI, 1988, 109-110; E. SCHNEEWEIS, 2005, 198)

³⁴ Da su ovakvi postupci često bili vrlo kompleksni ilustrira tekst naputka za otkopavanje blaga iz Poljica. (M. ALAČEVIĆ, 1900, 156-160)

na planinu. Čitave obitelji odlazile bi s blagom na *ljetne stanove*, planinska domaćinstva u blizini kojih su se nalazile njive, pašnjaci, sjenokoše i izvori pitke vode ili bunari koji ne bi presušili. Nakon provedenog ljeta na stanovima, vraćali bi se u podnožje Velebita gdje bi prezimili zahvaljujući sakupljenom sijenu, žitaricama i ostalim poljoprivrednim proizvodima uzgojenima na planini. Odlazak i povratak s nje odvijao se svake godine te nimalo ne čudi što su u jednom starom novinskom članku Podgorci nazvani "horvatskim nomadima".³⁵

Promatrajući tekstove predaja zamjećuje se kako je život hrvatskih nomada neraskidivo povezan s Velebitom, dok se more spominje tek sporadično. Njihova radnja odvija se u selima na padini, na planinskim pašnjacima i njivama te na gorskim stazama, a posebno mjesto u pričanjima zauzimaju teško pristupačni predjeli i velebitski vrhunci. Zbog svoje mističnosti te realne opasnosti koja vrebava od nepredvidive prirode, uz ovakva mjesta često su se vezale fantastične predodžbe. Tako je među Podgorcima rasprostranjeno pričanje kako će se obogatiti onaj koji se prvi popne na Stogir (tekstovi br. 22, 23), ali i da na njemu obitavaju fantastična bića – *viške* i vile.³⁶ Vjeronanje da na vrhovima gora obitavaju vile široko je rašireno u južnoslavenskom folkloru,³⁷ a najpoznatija podgorska lokacija vezana uz jednu takvu predodžbu jest Velinac, 965 metara visok planinski vrh nedaleko od Karlobaga (tekst br. 24).³⁸

Vile se uglavnom opisuju kao ženska bića s magarećim ili kozjim nogama (tekstovi br. 24, 27). U pojedinim slučajevima pripisuje im se sposobnost letenja zahvaljujući krilima, kako je navedeno u poznatoj priči o *Reličevoj vili* (tekst br. 27) koja tematizira naklonost vila spram ljudi – kao znak zahvalnosti za dobrotu i pruženo gostoprimstvo ona nagrađuje svoje dobročinitelje savjetom kako da prosperiraju u budućnosti. U predaji *Milan Prpić i vile* naziru se tragovi široko rasprostranjenog motiva vila koje daju čovjeku natprirodnu snagu (tekst br. 25),³⁹ a one katkada pomažu junacima u nevolji (tekst br. 26).⁴⁰ No ne govore svi primjeri samo u prilog dobroti ovih

³⁵ *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska* objavila je 5. veljače 1848. godine članak o Podgorju i njegovim stanovnicima. (nav. pr. Š. BALEN, 1985, 50-51)

³⁶ M. DRONJIĆ, 2008, 251-252.

³⁷ J. GRBIĆ, 2001, 473; E. SCHNEEWEIS, 2005, 36.

³⁸ N. BONIFAČIĆ ROŽIN, 1956, 70; I. IVANČAN, 1982, 197.

³⁹ M. BOŠKOVIĆ-STULLI, 1959, 199; usp. N. BONIFAČIĆ ROŽIN, 1956, 62-63.

⁴⁰ U ovom slučaju vjerojatno se radi o motivu preuzetom iz drugih vrsta usmene književnosti (lirskih ili epskih).

bića. Naime, smatralo se kako su potencijalno opasne, tj. kako odnose malu djecu (tekst br. 28).

Predaja *Čovjek u dosluhu s vilama* (tekst br. 29) pokazala se posebno zanimljivom iz nekoliko razloga. Sadržava vjerovanje kako vile noću ispletu konjima grive u pletenice te ih jašu,⁴¹ dok s druge strane spominje vezu ovih fantastičnih bića sa stanovitim suseljanom, čovjekom za kojeg se smatralo da posjeduje nadnaravne sposobnosti. U tradicijskoj kulturi Dalmacije često se za ovakve ljude govori da su "vilenice", odnosno "vilenjaci" (pošto se u ovom slučaju radi o muškarcu). Riječ je o osobitim pojedincima koji su posrednici između dva svijeta, ljudskog i vilinskog, što ih izdvaja iz okoline. Takva posrednička uloga nije jednokratna već stalna na temelju čega takvi pojedinci u očima zajednice postaju nosioci osobitih sposobnosti, bilo da se radi o liječenju, gatanju ili magijskim postupcima apotropejskog predznaka.⁴²

No, problem je što u obje predaje u kojima je spomenut (tekstovi br. 29, 30), navodni vilenjak nije prikazan kao netko tko u očima zajednice čini dobro na temelju svojih moći. Štoviše, on je proklet, a kazivač ga naziva *štrigom* (vješticom, tj. vješcem). Korijene demonizacije moguće je potražiti u ranom novome vijeku kada se javlja pojam zločina čarobnjaštva,⁴³ koji se tijekom vremena isprepliće s folklornim elementima. Stoga ne treba začuditi kako je jedan te isti element, čovjek koji je u kontaktu s vilama, u usmenoj književnosti interpretiran na dva različita, u potpunosti oprečna načina.

Za razliku od vila, koje kazivači načelno vide kao fantastična bića pozitivnog predznaka, vještice, *štrige* ili *višeke* nose isključivo negativan predznak. Karakteristika ovakvih predaja jest da spominju stvarne ljude, sumještane koji svojim postupcima čine štetu drugima, bilo da jedna takva osoba zakopava *neki namet*, *čar*, *neko zlo* na među (tekst br. 30) ili uzrokuje da krava ne daje mlijeko (tekst br. 31). U nekim slučajevima vještice su izjednačene s morom (tekst br. 32, 33), nadnaravnim bićem koje *mori* čovjeka u snu.

Omiljena tema priča kojima su stariji plašili djecu bili su vukodlaci (tekstovi br. 34, 35, 36). Pojavljuju se u obliku životinjske mješine, prazne ili ispunjene krvlju, koja se valja cestom. Dolazili bi i u sela, a u pojedinim slučajevima poprimaju oblik životinja, primjerice, crnog ovna ili magarca.

⁴¹ Kada su upitani za vile, većina kazivača je uz opis djevojačke figure i magarećih/kozjih nogu navela kako noću jašu konje i pletu im pletenice.

⁴² Z. ČIČA, 2002, 83.

⁴³ Z. ČIČA, 2002, 91.

Poput priča o vilama, kazivanja o zlokožnim bićima kao što su vještice i vukodlaci spadaju među omiljene motive usmenih predaja. U njima se reflektiraju mnogobrojna vjerovanja čije je odgovarajuće paralele moguće naći na prostoru kojeg naseljavaju primorski Bunjevci,⁴⁴ no sigurno je kako se radi o motivima puno većeg rasprostiranja.⁴⁵

Slično je s kazivanjem u kojem Ante Vrban opisuje svoj susret s gorostasnim crnim čovjekom usred noći u *po Velebita* (tekst br. 37). U ovom slučaju radi se o pričanju inspiriranom predodžbom o demonskom biću koje se po čitavom hrvatskom prostoru javlja pod nazivom *mrak*, nastalom na temelju straha od noći, za koju se smatralo da sa sobom nosi mnoge zle sile sposobne da ugroze čovjeka.⁴⁶

U prilog tomu idu i drugi tekstovi različitih sižea o fantastičnim događajima koji su se zbili na mjestima gdje *je ružno proć po danu, a kamoli po noći*. Starac se razboli nakon što mu se pred očima vlastita krava pretvori u zeca (tekst br. 39). Odvažni Karlina Vrban otjera sotonu u obličju crnog vola s puta,⁴⁷ koji bježeći uništava sve pred sobom (tekst br. 38), dok njegov rođak Gašpar u bijesu slučajno prizove vruga te bježi pred rušilačkom silom i konačno nalazi spas blizu sela kada psi počnu lajati (tekst br. 40).⁴⁸ Pribježište u nevolji čovjek može pronaći ako se prekrsti nakon čega *svitlo sine* i nestane zvuka harmonike koja svira usred Velebita (tekst br. 42), a s prvim zrakama jutarnjeg sunca uklete duše prestaju pjevati i nestaju u dubinama krške jame (tekst br. 44).

Kršćanska predodžba o besmrtnosti duše utjecala je na usmenu književnost stvarajući tekstove o povratku umrlih među žive. Ovakve predaje najčešće se pripovijedaju u obliku osobnih doživljaja, a sižei se uglavnom razvijaju iz elementa uklete duše koja iz nekog razloga ne može prijeći na "onu stranu".⁴⁹ Jedan od rasprostranjenijih primjera ovakvih kazivanja

⁴⁴ Usp. N. ŠKRBIĆ, 2000, 219-222; 2001, 262-273; P. KELEMEN, 2009, 279-287.

⁴⁵ J. GRBIĆ, 2001, 472; E. SCHNEEWEIS, 2005, 36-45, 55-60.

⁴⁶ J. GRBIĆ, 2001, 475.

⁴⁷ "Volovi su zbog svojih rogova, s jedne strane, i dobroćudnosti i iskoristivosti s druge, označeni kao ambivalentna bića pa se i dobra i zla bića pretvaraju u volove. (...) Crna boja u mnogim kulturama, pa tako i slavenskoj, označava podzemlje i drugi svijet, stoga su crne životinje te u koje su se pretvorili zli demoni." (L. ŠEŠO, 2007, 273)

⁴⁸ Sličnom događaju svjedočio je i sam kazivač, samo za vrijeme dana. Njegov je otac vičući na stado spomenuo vruga te na taj način prizvao misterioznu silu koja je prividno slomila sve oko njih (tekst br. 41).

⁴⁹ M. BOŠKOVIĆ-STULLI, 1959, 218.

potaknut je važnošću majke u životu pojedinca, a tematizira povratak umrle majke kako bi podojila svoje dijete (tekst br. 43).⁵⁰

Zmije predstavljaju jedan od omiljenijih motiva podgorskih predaja. Bilo da se radi o ukletim dušama u njihovom obličju⁵¹ (tekstovi br. 44, 45), zmijama "kućaricama"⁵² (tekst br. 46), zmijama čuvaricama blaga (tekstovi br. 13, 14), fantastičnim prinovama (tekst br. 12) ili sasvim običnim bićima u neobičnim situacijama (tekst br. 47), ovakva pričanja utemeljena su na skupu čimbenika. Život u krškom okolišu u kojem su ljudi gotovo svakodnevno dolazili u kontakt sa zmijama uvjetovao je poseban odnos prema ovim bićima. Zmija, pogotovo poskok, potencijalno je opasna životinja i ne samo da neoprezna čovjeka može doći glave, već čini i štetu ukoliko ugrize neku od domaćih životinja. Iz toga proizlazi oprez i strahopoštovanje spram zmija na temelju kojih su nastale razne fantastične predodžbe u kojima se naziru fragmenti drevnih animističkih i manaističkih kultova.

* * *

Još jednom napominjem kako je ovaj rad zamišljen kao prikaz građe prikupljene terenskim radom na izrazito depopuliranom području krajem prve dekade 21. stoljeća kada usmena književnost gotovo da i ne postoji u "živoj" komunikaciji,.

Objavljeni tekstovi ilustriraju elemente tradicijskog života i krajolik viđen kroz predaje te se bez sumnje mogu smatrati dijelom duhovne kulture bunjevačke zajednice naseljene na području primorske padine Velebita. Međutim, pripadajuće paralele njihovih motiva moguće je pronaći u usmenoj književnosti i vjerovanjima južnih Slavena (kao i nekih drugih naroda), zbog čega se ukazala potreba za barem okvirnim komparativnim prikazom pojedinih motiva kako bi tradicijsku kulturu primorskih Bunjevaca bilo moguće sagledati u širem kontekstu.

⁵⁰ S. BOTICA, 1995, 212.

⁵¹ U tradiciji mnogih indoeuropskih naroda zmija je povezana sa zagrobnim životom. Javlja se kao čuvarica groba, o čemu svjedoči motiv zmije često prisutan na arheološkim ostatcima pronađenim u grobnom kontekstu diljem Europe. Sve do osamdesetih godina 20. stoljeća na prostoru Crne Gore i Albanije bila je rasprostranjena tradicija prikazivanja zmije na križevima i ljesovima. (A. STIPČEVIĆ, 1983, 625-629)

⁵² Duša pokojnog pretka pojavljuje se u obličju zmije te živi u kući ili ispod nje. Ovakva zmija nazivala se "kućaricom" i predstavljala je patrona doma, čuvara kuće i imovine. Ukućani bi je hranili mlijekom te ju je bilo strogo zabranjeno ubiti jer bi kuću zadesila velika nesreća. (M. HIRTZ, 1930; J. GRBIĆ, 2007, 230-231; E. SCHNEEWEIS, 2005, 35)

Podaci o kazivačima

- Ivan Ažić, r. 1934. godine. Ažić Lokva. Tekst br. 5.
- Vladimir "Vladan" Balen *Jurić*, r. 1922. godine u Balenskoj Dragi. Živi Bunari. Tekstovi br. 2, 18.
- Ivan Jelinić, r. 1930. godine u Staništima. Karlobag. Tekstovi br. 10, 34.
- Dragutin Jurčić, r. 1928. godine u Kaliću. Jablanac. Tekstovi br. 15, 22.
- Branko "Miro" Kovačević *Lovrin*, r. 1937. godine u Vidovcu Cesaričkom, ž. u Lukovu Šugarju. Vidovac Cesarički. Tekst br. 6.
- Božo Kovačević *Čokin*, r. 1940. godine u Vidovcu Cesaričkom. Vidovac Cesarički. Tekstovi br. 1, 7, 13, 19, 24, 29, 30, 31, 43, 45, 46.
- Matija Kovačević, dj. Smojver, r. u Zelenikama, ž. u Rijeci. Vidovac Cesarički. Tekst br. 33.
- Nikola Kovačević *Lukin*, r. 1935. godine u Vidovcu Cesaričkom. Vidovac Cesarički. Tekstovi br. 26, 32, 35, 39.
- Nikola "Niko" Marković *Ključić*, r. 1941. godine u Oltarima. Markovići. Tekstovi br. 8, 16.
- Anica Matijević, dj. Bucić, r. 1942. godine u Selinama kod Zadra. Guste Zidine. Tekst br. 3.
- Andrija Miškulin, r. 1946. godine. Jablanac. Tekstovi br. 23, 27.
- Pavao "Pave" Miškulin, r. 1930. godine u Čuljatskom Dolcu. Jablanac. Tekst br. 17.
- Ivan Prpić, r. 1967. godine u Vidovcu Cesaričkom. Vidovac Cesarički. Tekst br. 14.
- Ana Vrban, dj. Vrban, r. 1947. godine u Skorupovcu. Vidovac Cesarički. Tekstovi br. 20, 42.
- Ante Vrban, r. 1947. godine u Pejakuši. Vidovac Cesarički. Tekstovi br. 11, 20, 21, 25, 28, 36, 37, 38, 40, 41, 44, 47.
- Mičo Vrban, r. 1928. godine u Pandorama. Pandore. Tekst br. 4.
- Nikola "Niko" Vrban, r. 1957. godine u Matešić Podu. Matešić Pod. Tekstovi br. 9, 12.

Literatura i izvori

Skraćenica za označavanje rukopisne arhivske građe:

IEF = Institut za etnologiju i folkloristiku

Miroslav ALAČEVIĆ, Starine. Kopaње blaga, *Zbornik za narodni život i običaje JAZU/HAZU*, 5(1), Zagreb, 1900, 156-160.

Šime BALEN, *Velebit se nadvio nad more...*, Zagreb, 1985.

Danijela BIRT – Matija DRONJIĆ, Opskrba vodom, *Živjeti na Krivom Putu*, sv. I, Zagreb, 2008, 307-319.

Nikola Zvonimir BJELOVUČIĆ, *Povijest poluotoka Rata (Pelješca) sa dijelom povijesti Zahumlja (Hercegovine) i Dubrovačke republike*, Split, 1921.

Nikola BONIFAČIĆ ROŽIN, *Folklorna građa iz Senja i sjeverne Dalmacije*, rkp. IEF 274, 1954.

- Nikola BONIFAČIĆ ROŽIN, *Folklorna građa iz Hrv. Primorja pod Velebitom*, rkp. IEF 277, 1956.
- Maja BOŠKOVIĆ-STULLI, *Istarske narodne priče*, Zagreb, 1959.
- Maja BOŠKOVIĆ-STULLI, *Narodne pripovijetke* (ed. Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 26), Zagreb, 1963.
- Maja BOŠKOVIĆ-STULLI, Narodna predaja – Volkssage — Kamen spoticanja u podjeli vrsta usmene proze, *Usmena književnost kao umjetnost riječi*, Zagreb, 1975, 121-136.
- Maja BOŠKOVIĆ-STULLI, Tragovi konavoskoga pričanja, *O usmenoj tradiciji i životu*, Zagreb, 1999, 117-134.
- Maja BOŠKOVIĆ-STULLI, *Priče i pričanje*, Zagreb, 2006.
- Stipe BOTICA, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Zagreb, 1995.
- Stipe BOTICA, *Lijepa naša baština: književno-antropološke teme*, Zagreb, 1998.
- Zoran ČIČA, *Vilenica i vilenjak*, Zagreb, 2002.
- Matija DRONJIĆ, Zakopano blago u usmenoj predaji Podgoraca, *Senjski zbornik*, 35, Senj, 2008, 241-256.
- Alberto FORTIS, *Put po Dalmaciji*, Split, 2004.
- Milovan GAVAZZI, *Godina dana hrvatskih narodnih običaja*, Zagreb, 1988.
- Ante GLAVIČIĆ, Arheološki nalazi iz Senja i okolice (II), *Senjski zbornik*, 3, Senj, 1967/68, 5-45.
- Ante GLAVIČIĆ, Jedna pučka predaja iz Podgorja, *Senjski zbornik*, 4, Senj, 1969/70, 353-364.
- Jadranka GRBIĆ, Vjerovanja i rituali, *Hrvatska tradicijska kultura na razmeđu svjetova i epoha*, Zagreb, 2001, 459-495.
- Jadranka GRBIĆ, Dekodiranje ovozemaljskih čina: vjerovanja o životinjama u hrvatskoj etnografiji, *Kulturni bestijarij*, Zagreb, 2007, 217-237.
- Dragutin HIRC, *Hrvatsko primorje*, Rijeka, 1996.
- Miroslav HIRTZ, Zmije kućarice, *Zbornik za narodni život i običaje JAZU/HAZU*, 27(2), Zagreb, 1930, 243-254.
- Ivan IVANČAN, *Narodni plesovi Dalmacije 3: Od Trogira do Karlobaga*, Zagreb, 1982.
- Ivo JADRAS, *Istarsko-primorski folklor. Kotar Rijeka*, rkp. IEF 203, 1955.
- Zoja KARANOVIĆ, *Zakopano blago – život i priča*, Novi Sad, 1989.
- Petra KELEMEN, Vjerovanja u nadnaravna bića, *Živjeti na Krivom Putu*, sv. II, Zagreb, 2009, 279-292.
- Tomislav M. MACAN, Čaranje i gatanje, *Zbornik za narodni život i običaje JAZU/HAZU*, 28(2), Zagreb, 1932, 224-234.
- Ljiljana MARKS, Usmene pripovijetke i predaje s otoka Zlarina, *Narodna umjetnost*, 17, Zagreb, 1980, 217-280.
- Ljiljana MARKS, Usmene predaje o zakopanom blagu, *Etnološka tribina*, 10, Zagreb, 1987, 61-66.
- Božidar MODRIĆ, Etnografske crtice iz Podgorja, *Senjski zbornik*, 1, Senj, 1965, 246-253.

- Vlajko PALAVESTRA, Narodna predanja o starom stanovništvu u dinarskim krajevima, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, 20/21, Sarajevo, 1966, 5-86.
- Vlajko PALAVESTRA, *Historijska usmena predanja iz Bosne i Hercegovine*, Sarajevo – Zemun, 2004.
- Edmund SCHNEEWEIS, *Vjerovanja i običaji Srba i Hrvata*, Zagreb, 2005.
- Petar SKOK, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, Zagreb, 1950.
- Vuk STEFANOVIĆ KARADŽIĆ, *Srpske narodne pjesme*, Beograd, 1975.
- Aleksandar STIPČEVIĆ, Zmija kao čuvarica groba. Prilog proučavanju ilirskih ostataka u suvremenim narodnim vjerovanjima, *Zbornik za narodni život i običaje JAZU/HAZU*, 49, Zagreb, 1983, 625-630.
- Luka ŠEŠO, Vjerovanja u bića koja se pretvaraju u životinje, *Kulturni bestijarij*, Zagreb, 2007, 253-275.
- Nevena ŠKRBIĆ, Pojedini elementi duhovne kulture primorskih Bunjevaca, *Senjski zbornik*, 27, Senj, 2000, 217-226.
- Nevena ŠKRBIĆ, Izvješće s istraživanja u selima pod Senjskim bilom i u zaleđu Sv. Jurja, *Senjski zbornik*, 28, Senj, 2001, 261-274.
- Ante TENTOR, Creske pričice, *Zapisi s otoka Cresa krajem XIX. i početkom XX. stoljeća*, Viškovo, 2007, 8-49.
- Ana TOMLJENOVIĆ, *Smiljan i okolica (Brušane, Trnovac, Bužim)*, Zagreb-Smiljan, 2003.
- Dragutin TOMLJENOVIĆ, *Pastirski život i običaji na Velebitu*, rkp. IEF 87, 1956.
- Johann W. F. von VALVASOR, *Die Ehre des Herzogthums Krain, IV. Band (Buch XII bis XV)*, Rudolfswerth, 1877-79.
- Ivan ŽIC, Vrbnik na otoku Krku, *Zbornik za narodni život i običaje JAZU/HAZU*, 5(2), Zagreb, 1900, 201-252.

ORAL TRADITION OF THE VELEBIT FOOTHILLS

Summary

The material published in this article was gathered over many years of field research in the area of the Velebit foothills from Sveti Juraj to Karlobag, derived from within the project *The Identity and Ethnogenesis of Coastal Bunjevci and Identity and Ethnoculture of the Formation of the Bunjevci* under the leadership of dr. Milan Černelić from the Department of Ethnology and Cultural Anthropology, Faculty of Philosophy in Zagreb.

The field research included a set of themes from the spiritual culture, including in particular the highlighted prose forms of oral literature. As the informants did not remember the fairy tales, fables, and longer stories, the narrative repertoire is mainly based on short stories, legends and traditions. Given that the greatest number of collected articles fell precisely into the submitted substantial thematic variety and rich expressions, this contribution is based solely on this form of oral literature.

This work is conceived as a collection of traditions accompanied with an oral introductory part, which describes the writer and the particular situation's saying. After the texts themselves, there comes an overview of the relevant motifs associated with the parallels in oral literature and beliefs of the Southern Slavs, and beyond.

Among the texts, mostly historical and mythological traditions predominate, along with less common etiology. As with the historical, the etiological lore are mostly related to the period of war against the Turks, when the Bunjevci settled in this area. One special case represents the lore related to the older population, i.e. the Greeks. Within them are discernible transposed memories of historical events mixed in with elements of various folk traditions, especially the images of buried treasure. The natural characteristics of the foothills region are reflected in the various tales, whether it is just about places or a theme close to mythological motifs, such as the belief that on some mountain peaks fairies dance. Thematically speaking, the most numerous are the mythological legends, whose motives are based on the belief in supernatural beings such as fairies, witches, werewolves, Satan, the so-called "Black Man" and the deceased being returned to the living. Also, the mythological tradition includes a wide array of unusual events, of which many were played out at night, often on the Velebit slopes. Finally, there is a special place in the narrative repertoire of coastal Bunjevci who had many amazing stories about snakes.

Keywords: Bunjevci, Velebit foothills, oral tradition